

ALISHER NAVOIY LIRIKASINING XORIJDA O'RGANILISHI

Mahmudova Mahliyo Ma'rufjon qizi

Tel.: +998933169397

E-mail: mahliyoxon1004@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada Alisher Navoiy ijodi, xususan, shoir lirikasiga bo'lgan xorijlik sharqshunos olimlarning qiziqishlari va ilmiy izlanishlari natijalari yoritib berilgan. Shoir ijodining Yevropa, Amerika va boshqa qator davlatlarda tadqiq etilishi, asarlarining turli xorijiy tillarga tarjima qilinishi va keng ommaga havola etilishi haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: lirika, doston, devon, qo'lyozma, fotonusxa, xattot, ilmiy meros, g'azal.

Аннотация: В данной статье освещены результаты научных исследований и интерес зарубежных востоковедов к творчеству Алишера Навои, в частности, к поэзии поэта. Приведены сведения об исследовании творчества поэта в Европе, Америке и ряде других стран, переводе его произведений на различные иностранные языки и представлении широкой публике.

Ключевые слова: лирика, эпос, деван, рукопись, фотокопия, каллиграфия, научное наследие, газель.

Abstract: In this article, the results of scientific research and interests of foreign orientalists in the work of Alisher Navoi, in particular, in the poet's lyrics, are highlighted. Information is provided about the research of the poet's work in Europe, America and a number of other countries, the translation of his works into various foreign languages, and the presentation to the general public.

Key words: lyric, epic, devan, manuscript, photocopy, calligraphy, scientific heritage, ghazal.

Kirish

Navoiy asarlari XVI asrlardayoq Yevropada ma'lum edi. 1557-yilda italyan tilida Venetsiyada nashr etilgan va Xristofor Tabriziyga nisbat beriluvchi "Sarandib shohning uch yosh o'g'loni ziyorati" asarining ikkinchi qismida Navoiyning "Sab'ai sayyor" dostonidan olingan Bahrom va Dilorom sarguzashti bayon qilinadi¹. Shuningdek, XVII asrda gruzin shoiri Sitsishvili Navoiyning "Sab'ai sayyor" dostonini ijodiy tarjima qilib, "Yetti go'zal" dostonini yaratdi.

XIX asrga kelib Yevropada Alisher Navoiy asarlari hamda uning asarlari asosida tuzilgan lig'atlarni nashr etish ishlari boshlanadi. Fransuz sharqshunosi Katrmer 1841-yilda Parijda Navoiyning "Muhokamat ul-lug'atayn" va "Tarixi mulki ajam" asarlarini nashr etiradi.

Muhokama va natijalar

G'arbda Alisher Navoiyning hayoti va ijodiy faoliyatini ilmiy aspektda o'rganish XIX asrdan boshlangan deb aytish mumkin². 1818-yilda nemis olimi X.Purgshtall "Navoiyga oid bitiklar" asarini yaratib, unda Alisher Navoiyning nasl-nasabi, shoirligi, davlat arbobi sifatidagi faoliyati va bunyodkorlik ishlariga to'xtalib o'tadi. Rus sharqshunosi P.Savelyev 1835-yilda shoir ijodiga bag'ishlab maxsus Alisher Navoiy nomli maqola yozadi.

Jahon navoiyshunosligi tadriji va takomiliga nazar soladigan bo'lsak, Alisher Navoiy ijodining Fransiya, Amerika, Germaniya, Finlyandiya, Niderlandiya, Yaponiya, Rossiya kabi bir qancha davlatlarda o'rganilgani, asarlari bir necha tillarga tarjima qilinganining guvohi bo'lamiz.

¹ So'nggi izlanishlarda "Sarandib shohning uch yosh o'g'loni ziyorati" asarining muallifi X.Tabriziy emas, bunday shaxs tarixda yashab o'tmagan, bu nom asarning italyan tiliga tarjimoni Maykl Tramezzinoning hayoliy tasavvuri mahsuli degan fikrlar ilgari surilmoqda (Bu haqda qarang: Odilova G. Jahon tamaddunining tamal toshi / Alisher Navoiy va XXI asr (Respublika ilmiy-nazariy anjumani materiallari). – Toshkent: Tamaddun, 2017. – B.155 - 160).

² Sirojiddinov Sh., Yusupova D., Davlatov O. Navoiyshunoslik. – Toshkent: "Akademnashr", 2020. – B. 15.

Germaniyada Alisher Navoiy asarlari 88 nusxada, Fransiyada 42, Finlyandiyada 27, Chexiyada 11, Shveysariyada 13, Estoniyada 8, Rossiyada 94 nusxada saqlanadi. Bular ichida Navoiy asarlari eng ko'p saqlanadigan fondlar Germaniya, Fransiya, Rossiyaniki hisoblanadi.

Ilmiy manbalarga nazar solsak, Yevropada birinchi bo'lib Navoiy asarlarini fransuz olimlari o'rganganini ko'ramiz. Dunyoga mashhur Parij milliy kutubxonasida Navoiy asarlarining 42 ta qo'lyozma nusxasi saqlanadi.

Germaniyaning Berlin, Myunxen, Drezden, Leypsig kabi shaharlaridagi yirik kutubxonalarda nazmiy va nasriy durdonalarimiz ko'z qorachig'idek asrab kelinayotganligining guvohi bo'lamiz. Ushbu kutubxonalarda Alisher Navoiyning "Xamsa", "Lison ut-tayr", "Majolis un-nafois", "Xamsat ul-mutahayyirin", "Mahbub ul-qulub", "Tarixi mulki ajam" kabi asarlari, shuningdek devonlari ham mavjud bo'lib, ular turli davrlarda ko'chirilgan qo'lyozma nusxalar sanaladi. Qo'lyozma asarlar orasida "Mahbub ul-qulub" asarining hijriy 1238-yilda ko'chirilgan noyob nusxasi ham mavjud.

Rossiyaning Moskva, Qozon, Novosibirsk, Perm va boshqa shaharlari kutubxonalarida Navoiy asarlari ardoqlanib saqlanadi. Birgina Sank-Peterburg shahrining o'zida 3 ta joyda – Sharq qo'lyozmalari instituti fondida, Sank-Peterburg davlat universiteti kutubxonasida va Saltikov-Shyedrin nomidagi milliy kutubxonada Navoiy asarlari qo'lyozmalari mavjud. Dunyoda Navoiy ijodi bo'yicha birinchi dissertatsiya ham aynan Sank-Peterburg universiteti sharqshunoslik fakultetida 1856-yilda Mixail Nikitskiy tomonidan "Amir Nizomiddin Alisher: davlat arbobi va shoir sifatida" mavzusida himoya qilingan. Nikitskiy Alisher Navoiy ilmiy-ijodiy merosini "adabiyot gulzorining eng sara guli" deb baholaydi. Olim Navoiyning Rossiyada mavjud qo'lyozmalari haqida ma'lumot berar ekan, ularning ko'pi Yevropada yo'qligi, ayniqsa, bir qancha asarlarni o'zida jamlagan "Kulliyoti Navoiy" noyob manba ekanini ma'lum qiladi.

Turkiyada ham Navoiy ijodiga qiziqish yuksakligining guvohi bo'lamiz. Turk navoiyshunoslari orasida maqtovg'a sazovor bo'la oladigan olimlardan biri professor Kamol Eraslandir. Olimning xizmati shundan iboratki, u "Alisher Navoiyning "Nasoyim ul-muhabbat min shamoyimil futuvvat" asarining matn va til xususiyatlari" nomli doktorlik dissertatsiyasini 1970-yilda himoya qilib, bu asarga qo'shimcha ravishda "Holoti Sayyid Hasan Ardasher" "Pahlavon Muhammad" risolasini ham nashr ettirdi.

Turkiya kutubxonalarida Navoiy asarlari qo'lyozmalari talaygina. To'ppopi Revan kutubxonasida saqlanayotgan Muhammad Darvesh Toqiy tomonidan Hirotda 1496-97-yillarda Navoiy hayotligidayoq ko'chirilgan qo'lyozma muhim ahamiyatga ega³. Bu qo'lyozmaning fotonusxasini O'zbekistonga olib kelgan professor H.Sulaymon shunday yozgan edi: "Sulton Husayn kutubxonasining mahoratli peshqadam xattotlaridan bo'lgan Darvesh Muhammad Toqiy ko'chirgan kulliyotning qo'lyozmasini Navoiyning o'zi ham ko'rgan shubhasiz. Chunki bu qo'lyozma shoirning o'zi tuzgan kulliyot nusxasi bo'lib, unda kulliyot uchun Navoiyning o'zi yozgan so'zboshi "Munojot" bor".

Navoiy ijodiga G'arb dunyosining qiziqishi hamon davom etib kelmoqda. Navoiy ijodining bir qatrasini kashf etgan xorijlik borki, hayratini yashira olmaydi. Amerikaning Massachusets shtati, Salem shahrida istiqomat qiluvchi adabiyotshunos, yozuvchi va shoir Denis Deli tomonidan tarjima qilinib, 2016-yilning dekabr oyida AQSh Cervena Barva Press nashriyotida chop etilgan "Twenty one Ghazals by Alisher Navoiy" deb nomlangan kitob sotuvga chiqarildi. To'plam xorijliklar tomonidan katta qiziqish bilan qarshi olindi. Kitob bugungi kunda amazon va boshqa saytlar orqali xorijliklar hukmiga havola etilgan.

Lolazor ermaski, ohimdin jahong'a tushti o't,
Yo'q shafaqkim, bir qiroqdin osmong'a tushti o't.

Tarjima:

Tulip fields blaze the face of my soul's fire.

³ 4. Rahimova Y. Alisher Navoiy ijodining Turkiyada o'rganilishi xususida. // Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. (E)ISSN:2181-1784. 3(2), Feb.2023. B. 263

Sunsets sear across the sky, touch the earth with fire⁴.

Alisher Navoiy g'azaliyotidan bir guldastaning xorijda sevib o'qilayotgani, shoir asarlarining tarjima qilinishi xalqimiz uchun ham bir tuhfa bo'ldi. Navoiy ijodini tushunganicha tarjima qilib, o'z zamondoshlariga havola etayotgan xorijlik tarjimonlar g'azallar ortiga yashiringan so'z o'yinlarining o'ndan birini kashf etolgan bo'lsalar-da, bu tarjimalar o'qiganlarni hayratga solmoqda.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, Alisher Navoiy asarlari nafaqat yurtimizda, balki dunyoning har bir burchagida har qanday inson tomonidan sevib o'qiladi.

Xorijda navoiyshunoslik bugungi kunda ham jadal sur'atlar bilan davom etmoqda. Shoirning asarlari tarjima qilinmoqda, tavallud kunlari sabab xalqaro anjumanlar, uchrashuvlar o'tkazilmoqda. Bertels ta'kidlaganidek, navoiy ijodi muzeydagi eksponat yoki tarixning bir bo'lami emas, u barhayot va yashashda yana davom etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Hayitmetov A. Navoiy lirikasi. T.: "O'zbekiston", 2015
2. Hakimov M. Navoiy asarlari qo'lyozmalari tavsifi, O'zbekiston SSR., T.: "Fan", 1983 y.
3. Sirojiddinov Sh., Yusupova D., Davlatov O. Navoiyshunoslik. T.: "Akademnashr", 2020 y.
4. Rahimova Y. Alisher Navoiy ijodining Turkiyada o'rganilishi xususida. // Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. (E)ISSN:2181-1784. 3(2), Feb.2023. B. 263-264
5. Dennis provost/ Twenty one Ghazals (of) Alisher Navoiy translated from uzbek by Dennis Daly/ www.thesommervilletimes.com

Internet saytlari:

6. <https://www.ziyouz.uz>
7. <http://www.e.adabiyot>
8. <https://www.khurshid.davron.uz>
9. <https://www.kun.uz>

⁴ 5. Dennis provost/ Twenty one Ghazals (of) Alisher Navoiy translated from uzbek by Dennis Daly/
www.thesommervilletimes.com